

УДК 340.114

Віктор Ковальський,

доктор юридичних наук,

доцент, президент видавничої організації «Юрінком Інтер»

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ІСТОРИЧНОГО І ЛОГІЧНОГО У СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ РЕАЛІЯХ

Розглядаються питання співвідношення історичного і логічного, пошук їх єдності у правових дослідженнях. Дотримання принципу єдності історичного і логічного має методологічне значення. Вказується на ризики, які виникають у розумінні історичного процесу. Аналізується державотворення в Україні, яке історично базується на житті громадян у лімітрофному (потенційно конфліктному) геополітичному становищі, за наявності найбільших у світі чорноземів і обмежених природних ресурсів, стабільно ризикованої господарської діяльності, критичної етнодемографічної ситуації.

Ключові слова: історична єдність, логічна єдність, історична пам'ять, правовий менталітет.

У сучасних умовах пошук єдності означає пошук єдності історичного й логічного, що вимагає своєрідних маркерів єднання їх у певному об'єкті дослідження. Це завжди тягне дискусію та зауваження з боку критичних рецензентів або опонентів. Поза історичним контекстом певні події або явища не існують. Християнська традиція погляду на створення Всесвіту описана в першій книзі Біблії: «Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було — Бог». Вона є свідченням єдності сталого і змінного в бутті людини.

Сучасні уявлення про єдність історичного і логічного є втіленням діалектичних закономірностей розвитку. Саме сутність історичного руху, діалектика історії сучасності може бути зрозумілою за умови розкриття логіки правового життя. Якщо казати про закономірності руху правових реалій, то тут важливо розкрити процеси і форми реалізації права, його функцій, а також виникнення нових правових регуляторів, комунікаторів права, якими є сучасна правова культура й правова ментальність [1].

Логічне у праві є універсальною обов'язковою конструкцією. В якій відтворюються історично іманентні зв'язки сутностей і закономірностей розвитку правової системи і новацій державного устрою. Дотримання принципу єдності історичного і логічного має методологіч-

не значення з декількох аспектів. По-перше, пізнавальний рух щодо правових явищ та категорій формується у напрямі аналізу від простого до складного, у формуванні оціночного уявлення про право до розуміння сутності подій, явищ. По-друге, у багатозначній ролі права його логічна складова посідає особливе місце як співвідношення свободи і спрямованої дії права у соціумі, дії на організацію, на користь соціуму чи руйнування його єдності. Тому логічною, а отже, історично виправданою є та теорія права, яка масові явища і події пояснює, формуючи певне коло взаємопов'язаних правових понять і категорій. Причому тут потрібно розрізняти інтегроване правове знання і акумульовану інформацію про право, адже право набуває сенсу регулятора для широкого кола громадян тоді, коли, будучи сприйнятим суб'єктом правових відносин, стає масовим комунікатором [2].

Ризики, які виникають у сучасних умовах застосування логічних моделей, у наукових дослідженнях можна пояснити бажанням «охопити неохоплене», «здійснити нездійснене», вдатися до некоректного визначення об'єкта або предмету дослідження, і, що є згубним для правового дослідження, — йменувати методи дослідження системними, системно-структурними або структурно-функціональними, не дотримуючись вимог щодо

їх застосування. Інакше кажучи, логічне має завжди коригуватися і насичуватися конкретним історичним матеріалом. Загалом історичний матеріал (події, факти, пам'ятки) допомагає виявити сутність процесів і явищ лише у єдності з логічними методами пізнання, зокрема коментуванням цих подій, системно-структурним співставленням. Як зазначає український політолог М. І. Михальченко, «процес пізнання відповідає не тільки на питання, як соціальне явище відображується у свідомості людини у вигляді наукового знання, але і як це знання стає продуцентом нових явищ, як соціальна теорія породжує нові знання і стимулює практичні дії людей» [3]. Завданням використання історичних і логічних методів пізнання є встановлення детерміністичних зв'язків, зокрема причинно-наслідкових зв'язків, соціально-історичної обумовленості подій або явищ.

Для глибокого пізнання сутності подій, що складають зміст останніх 20 років Української незалежності, потрібно, на наш погляд, проаналізувати зміст національні ідеї і ментальності людей у контексті формування державотворчої нації. Загальновідомим є процес формування нації із людей одного етнічного складу, що активно беруть участь у суспільно-історичних процесах. Йдеться про приналежність етносу до цивілізаційного поля, частиною якого він є.

Універсальним підходом, що може об'єднати логічні правові моделі й історично визначити українську правову цивілізацію, є етнодержавотворчий підхід. Такий підхід має визнати об'єднання різних груп і верств населення навколо основних національних цінностей та цілей. Такі цілі та цінності зумовлені ідеєю української політичної нації, творення суверенної держави України. З цієї точки зору державотворчу націю слід розуміти як метаєтнічну політичну спільність, яка передбачає плідне співіснування соціальних, етнічних елементів і утворень основного рівня — класів, прошарків, етнічних груп. В основі її — зближення цілей етносів у справі розбудови української держави, розуміння сучасної української нації як відкритої поліетнічної спільноти, що історично складається на території України й усвідом-

лює себе як громадяни Української держави [4].

Цивілізаційне розуміння нації у контексті творення державності базується на єдності способу життя, проживанні на певній території, сповідуванні релігії, яку вона вважає своєю, розвитку культурних традицій й системи цінностей, удосконаленні суспільно-економічних відносин. Історично спосіб життя більшості громадян України будується на таких параметрах, якими є лімітрофне (потенційно конфліктне) геополітичне становище, наявність найбільших у світі чорноземів і обмежених природних ресурсів, стабільно ризикована господарська діяльність, критична етнодемографічна ситуація, перехідний стан державного ладу і політичної системи від тоталітарного до демократичного, позаблокова зовнішня політика, багатоаспектні культурні здобутки і залежність від релігійних традицій різних церков і віросповідувань.

Напрямок розвитку державності з моменту проголошення незалежності України викликав появу та активізацію різноманітних форм правової активності українських громадян. Вільний, але складний і тернистий шлях розбудови власної державності, громадянського суспільства призвів до створення численних громадських організацій, політичних партій, спілок, товариств. Практично кожні спільнота, партія, громадське об'єднання прагнуть влади, рішучого впливу на неї або приєднання до розподілу чи контролю над бюджетними коштами. Тому, вважаємо, треба розпізнавати і враховувати ті пласти людської психології, які слугують суб'єктивним фактором правового та соціального життя. Одним із таких факторів, з нашої точки зору, є фактор правової ментальності, що має свої закономірності виникнення та існування.

Головна закономірність у сенсі феномена ментальності (від лат. *mentalis* — розумовий), як свідчить історія, «полягає у ставленні до влади: українці довели, що ніякої влади вони не визнають і жодної довго не витримують. Перебуваючи 300 років під Польською Коронаю й 350 років під протекторатом Москви, вони залишалися народом, який жив своїм життям. І королям Речі Посполитої, і са-

модержцям московським на Україну було глибоко начхати. Відповідно, українцям на них теж — їхнє уявлення про владу полягало в тому, що управляти власним життям можуть лише вони самі. Поняття «влада» ніколи не ототожнювалося на українських землях ні з якоюсь зовнішньою силою, ні з «богом обраною» персоною. Навіть такий авторитет, як Богдан Хмельницький, зобов'язаний був виконувати постанови старшинської ради, яка залишалася головним органом влади» [5].

Практично ж «етнічний ренесанс», що спостерігається з моменту утворення незалежної української держави, супроводжується «політизацією етносів і є процесом доволі суперечливим, неоднозначним, але об'єктивним. Нині політизовані етноси легітимізують або делегітимізують уряди, ведуть запеклу боротьбу за домінуюче становище, за вплив на державну етнопатрістичну політику тощо» [6]. Висловлені на самому початку періоду сучасного державотворення в Україні, ці перестороги відомого українського філософа Ю. І. Римаренка підтверджуються практикою останніх часів.

Ментальність людини є продуктом особливостей мислення й практичного історичного досвіду, що реалізуються у її поведінці, але базуються на структурних рівнях сфери підсвідомого, включають культурні архетипи як окремої особистості, так і людського досвіду українського етносу. Правова ментальність відображає соціалізовані, але мало усвідомлені правила, традиції, мовні стереотипи, елементи світогляду. Це те, що відчувається, але майже не усвідомлюється, можливо, тому, що у особи немає потреби міркувати про роль права у той чи інший момент, у кожній життєвій ситуації. Це, так би мовити, той звичний порядок слів, звичний порядок думок, який глибоко не захоплює нашої свідомості. Щодо звичного порядку думок пригадаймо нашого геніального земляка Т. Шевченка, який, уболюючи за долю українця, постійно звертався до однієї і тієї самої думки — проти кайданів українці мають бути разом: «Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, доглядав вас — Де ж мені вас діти?.. В Україну ідіть, діти! В нашу Україну,

Попідтинню, сиротами, А я тут загину. Там знайдете щире серце І слово ласкаве, Там знайдете щирю правду, А ще, може, й славу...».

У сучасних умовах правова ментальність формується під впливом права, правових звичаїв, принципів у вигляді відповідних стереотипів, які тим сильніші, чим більш засвоєними є цінності певної культури або субкультури. Хоча феномен ментальності є, на нашу думку, протиположним правової свідомості. Якщо розглядати його як регулятор людської поведінки, то за відсутності розвинутої правосвідомості, що спостерігається в умовах сьогодення, саме ментальність приймає на себе функції регуляції правової поведінки. Але правова ментальність українців є малодослідженим явищем. Сучасній українській правовій ментальності притаманні специфічні риси, які виокремлюють її з-поміж ментальностей інших народів світу. Серед них потрібно відзначити абсентеїзм та інтроверсивність. Йдеться про ухилення певної частини громадян від участі у політичному та громадському житті. Певною особливістю є й те, що позитивні риси правової ментальності суттєво деформуються при реалізації місії українського етносу як буфера між двома типами цивілізацій — європейської та східної. На ментальному рівні це зумовило постійну гіперболізацію зовнішніх чинників, постійне прагнення покласти на них провину за свої численні біди, негаразди, конфлікти.

Для зміни такої негативної ситуації необхідно повернути довіру до права та його цінностей. Заохочення позитивних рис права, пропагування позитивних стандартів правової поведінки стане запорукою успішної європейської інтеграції нації як самодостатньої, з величезним історичним досвідом та унікальною культурною спадщиною. І це повинно слугувати цивілізаційним гуманістичним досягненням, які вже мають певні коріння в українській правовій ментальності.

Зазначимо, що в історичному сенсі гуманістичне досягнення, яким є Революція гідності, зокрема слугує тягарем морального вдосконалення, який спільнота покладає на себе, перетворюючи свої прагнення на моральний імператив, під-

корюючи цьому побудову взаємин з іншими спільнотами, перекладаючи моральний імператив у правотворчу та правозастосовчу діяльність. Як відомо, у Стародавній Греції через моральні випробування Сократ був примушений випити отруту, в Іудеї Ісус Христос був розіп'ятий, в епоху Ренесанса Джордано Бруно — спалений, а у сучасній Індії були вбиті Ганді та його донька. Сучасна історія України має також яскраві приклади обстоювання національної ідеї та-

кими видатними особами, як В'ячеслав Чорновіл, Вадим Гетьман, вже не кажучи про героїв Небесної сотні, які загинули, прагнучи змін у своєму житті, у розбудові нової держави Україна.

Отже, соціальні і правові явища в логіко-історичному контексті не тільки відображуються у свідомості людини, вони формують в неї новий рівень знань, змінюють її ментальність і стимулюють людину на нові звершення і практичні дії.

ПРИМІТКИ

1. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 32—33.
2. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації : навч. посіб. / А. І. Марущак. — К. : КНТ, 2007. — С. 23—34.
3. Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее : монографія. — К. : ИПиСНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2013. — С. 234—235.
4. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи : монографія / Ю. І. Римаренко. — К. : Юрінком, 1995. — С. 77.
5. Стражній О. С. Український менталітет: Ілюзії. Мифи. Реальність : монографія / О. С. Стражній. — К. : Книга, 2008. — С. 220—221.
6. Римаренко Ю. І. Зазнач. праця. — С. 195.

Ковальський Віктор. Принцип єдинства історичного і логічного в знанні сучасних правових реалій.

Рассматриваются вопросы соотношения исторического и логического, осуществляется поиск их единства в правовых исследованиях. Соблюдение принципа единства исторического и логического имеет методологическое значение. Указывается на риски, которые возникают в понимании исторического процесса. Анализируется государственность Украины, которая исторически базируется на жизни граждан в лимитрофном (потенциально конфликтном) геополитическом положении, наличии крупнейших в мире черноземов и ограниченных природных ресурсов, стабильно рискованной хозяйственной деятельности, критической этнодемографической ситуации.

Ключевые слова: историческое единство, логическое единство, историческая память, правовой менталитет.

Kowalski Victor. Principles of unity in the historical and logical knowledge contemporary legal realities.

Questions of historical and logical relations are searched their unity in legal studies. Observance of the principle of unity of the historical and logical has methodological significance. Indicated on the risks that arise in the understanding of the historical process. Analyzed the statehood of Ukraine, which is historically based on the life of citizens in limitrophe (potentially conflicting) geopolitical position, the presence of the world's largest black soil and limited natural resources, stable risky business activities ethnodemographic critical situation.

Key words: historical unity, the unity of logic, historical memory, legal mentality.